

L'ESGLÉSIA DE MALLORCA LA VIGÍLIA DE LA GUERRA DEL FRANCÈS

PERE FULLANA PUIGSERVER*

Sovint hem interpretat el segle XIX a partir de la convulsió ideològica que produí la Guerra del Francès, de la mateixa manera que a França es partia de la Revolució com a fet determinant en l'esdevenir de l'Església davant la modernitat. Tanmateix, si volem entendre l'Església mallorquina del XIX hem de girar la mirada més enllà i analitzar la realitat sociològica i les mentalitats hegemòniques durant la segona meitat del segle XVIII i els primers anys del segle XIX. Comença a haver-hi consens entre els historiadors que consideren ja aquell segle, el XVIII, com el de la modernització i del canvi profund en la societat illenca, ben manifest en el creixement demogràfic i econòmic, canvi que es detecta fonamentalment -pel que fa a l'Església- en una generació de clergues il·lustrats, regalistes i vinculats als corrents de pensament innovador. En bona part, el debat i la tensió del XIX, en aquella Mallorca qualificada per Miquel dels Sants Oliver com *una colònia eclesiàstica*,¹ s'inicià ja en la segona meitat del XVIII, en el qual ja hi ha la presència d'una Església innovadora, encara minoritària, però amb un pes específic prou significatiu. Canonges, rectors i priors de convents i monestirs, lectors de teologia i filosofia i un sector del clergat, encara no ponderat suficientment, estaven imbuits dels nous corrents il·lustrats, en simpatia amb l'elite social mallorquina que dinamitzà la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País.

El context en el qual es movia l'Església mallorquina del final del segle XVIII no era excessivament il·lusionador. La visió de Miquel dels Sants Oliver és prou significativa i crítica en aquest sentit: *En las costumbres eclesiásticas una relajación que se denuncia en los mismos edictos episcopales encaminados a contenerla, en violaciones de clausura, en raptos de gran resonancia, en procesos inquisitoriales, en asesinatos donde ó como víctimas ó como actores intervienen personas de orden sacerdotal y, sobre todo, en la plaga de 'abates' a la francesa, mujeriegos y afiligranados.*² Fins i tot l'escàs clergat il·lustrat semblava tenir molt poc a fer enmig d'una població en la qual la fe semblava haver degenerat en superstició. El poble mallorquí, majoritàriament, era indiferent a la saviesa, a les arts i la ciència, i només batejava quan els sentiments religiosos el sacsejaven. Les festes de la beatificació de Sor Catalina Thomàs, el 1792, posaren en relleu que el poble mallorquí s'identificava fonamentalment amb aquell símbol que evidenciava unes aspiracions prou limitades, molt més que en els seus herois com Jaume I o Jaume II o en les seves figures senyeres com Ramon Llull, malgrat el lulisme popular. No és estrany, doncs, que el nou

* Director de la Gran Enciclopèdia de Mallorca

1 M. S. OLIVER: *Mallorca durante la primera revolución*, Mallorca 1982, III, 492.

2 M. S. OLIVER: *Mallorca durante la primera revolución*, I, 14.

bisbe Bernat Nadal aspiràs, sobretot, a combatre aquell esperit dominant de passivitat, superstició i ignorància.

La realitat demogràfica i religiosa.

Al final del segle XVIII, Mallorca comptava amb una població de 140.699 habitants.³ Des de 1768 la població havia augmentat considerablement i mantenia un caràcter marcadament rural. Segons el cens d'Aranda (1768)⁴ l'illa comptava amb 126.588 habitants, mentre que vint anys més tard, segons el de Floridablanca (1787),⁵ havia augmentat a 137.222. *L'any 1784*, segons la Memòria de la Societat d'Amics del País, *la població total de Mallorca era de 135.906 habitants, dels quals 31.965 corresponien a Ciutat (23'5%) i 103.941 a la Part Forana (76'5%).*⁶ Aquestes dades indiquen, d'alguna manera, la situació demogràfica a l'illa de Mallorca i les característiques globals d'una població bàsicament no urbana. No obstant això, la ciutat com a centre administratiu i com a nuclearització de les iniciatives de modernització, tenia una magnitud i una irradiació socioeconòmica que anava molt més enllà del nombre d'habitants. Palma era el centre de l'administració política, religiosa, econòmica i cultural. El 1784, Manacor (7.181 habitants), Felanitx (7.070), Lluçmajor (6.907), Sóller (6.370) i Pollença (4.599) eren les cinc poblacions amb major nombre d'habitants, la suma dels quals era gairebé la mateixa de Palma.

El clergat secular i les parròquies.

El 1794, any en què va ser nomenat bisbe de Mallorca el solleric Bernat Nadal, la diòcesi tenia 39 parròquies, 33 de les quals foranes i 6 a Palma. El 85% de les parròquies eren foranes, a to més o menys amb l'estructura de la població illenca. El 1784, només a la Part Forana hi havia 543 clergues, i el 47% del clergat local residia a la capital. Fajarnés ens recorda que el 1720 a Palma hi havia 202 preveres en una població de 36.500 habitants⁷. Només a la Seu, el 1800, hi havia el bisbe, cinc dignitats, 22 canonges, quatre paborde i 146 beneficiats. Persistien, també, algunes jurisdiccions que ultrapassaven el control de la diòcesi, com ara els drets de Bellpuig a Artà, els Cavallers de Sant Joan a Pollença, la Cartoixa de Valldemossa a la parròquia de Santa Creu, de Palma, el convent de Jesús extramurs amb els privilegis sobre l'Hospital, el Pariatge dependent del bisbat de Barcelona i, segurament, el Santuari de Lluç amb la parròquia d'Escorca.⁸ A banda d'això, durant el decenni de 1790 es refugià a Mallorca un nombre considerable de clergues francesos, exiliats del seu país arran dels succeïts de la Revolució Francesa. Enric Fajarnés en va comptabilitzar 35, el 1792, però no descartava que el nombre fos més elevat atès que

³ L. ROURA AULINAS: *L'Antic Règim a Mallorca. Abast de la commoció dels anys 1808-1814*, Mallorca 1985, 22.

⁴ Josep JUAN VIDAL: *El cens d'Aranda a Mallorca (1768-1769)*. El Tall Editorial, Palma 1996, 79-81.

⁵ Josep JUAN VIDAL: *El cens d'Floridablanca a les Illes Balears 1786-1787*, Miquel Font Editor, Mallorca 1989, 32-44.

⁶ Pere XAMENA: *Història de Mallorca*, Mallorca 1984, 267.

⁷ Enrique FAJARNÉS: "Población eclesiástica de la ciudad de Palma en 1720", *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana (BSAL)* 1895-96, 333-335.

⁸ M. DURAN: *Bernat Nadal Crespi. Un bisbe solleric que fou diputat a les Corts de Cadis*, Ajuntament de Palma 1986, 24.

es podien localitzar més cèdules de les que ell havia trobades.⁹ Miquel dels Sants Oliver afirma que uns cent-vint clergues francesos arribaren a Mallorca *levantando en esta ciudad un horror fantástico contra la anarquía jacobina y una compasión general hacia los infortunios de aquellos clérigos no juramentados, representantes de la perseguida iglesia galicana*¹⁰. Aquest aspecte, mai estudiat fins ara, va ser d'una gran rellevància social i ideològica per a l'Església illenca. Fins ara tampoc no s'ha estudiat la ideologia del clergat rural en aquella conjuntura de canvi de segle. Alguns clergues s'integraren a la SEMAP, però també n'hi havia un gruix significatiu que militava a les files del reformisme i de la il·lustració, tot i que mai no destacaren com a primeres figures. Estaven vinculats a aquest sector alguns clergues membres de les classes benestants rurals, fills de propietaris rellevants, molts dels quals estaven clarament enfrontats al sistema rigorista i absolutista que mantenien els rectors. Altres estaven dedicats a l'ensenyament d'infants i molts compartien les inquietuds dels grups reformistes locals, especialment en aquelles poblacions en les quals hi havia una incidència de la noblesa reformista. No obstant això, desconeixem el perfil clerical dominant a la Mallorca del final del segle XVIII i no disposam, encara, de monografies que ens permetin plantejar hipòtesis de treball en aquesta direcció. De fet, el bisbe Nadal potencià un clergat amb inquietuds socials, atesa la necessitat de que l'Església s'havia implicar amb més cura en el procés de transformació i de modernització de la societat.¹¹ Segons el projecte de Nadal els preveres s'havien de comprometre, sobretot, en els projectes de reforma dels costums, en l'educació ciutadana, en el foment de l'escolarització i s'havien d'esforçar per purificar la fe popular del barroquisme espiritualista i supersticions de que estava amarada¹².

Els religiosos.

Pel que fa a la vida religiosa, el 1768 hi havia 31 convents de religiosos (15 forans i 16 a Palma) i 13 monestirs de religioses (11 a Palma i dos de forans). Dels 936 religiosos comptabilitzats, 667 dels quals residien a Palma. El nombre de religioses era de 578. El 1767 havien estat expulsats els jesuïtes de Montisíon, i només hi havia una congregació de religioses de vida activa, les Franciscanes de Manacor, fundades el 1740 per Sor Rosa Maria Parera.¹³ Tot i que hi havia també alguns beateris de terciàries o de mantellades no es pot parlar encara de nova vida religiosa femenina en un sentit modern i estructurat. Ja al final de segle, es fundaren (1798) a Felanitx les Germanes de Sant Vicenç de Paül, a instàncies del rector Antoni Roig.¹⁴ La mateixa infraestructura de la vida religiosa masculina es mantenia

⁹ Enrique FAJARNÉS: "Emigración de sacerdotes franceses á la isla de Mallorca en 1792", *BSAL* 7, 398-399

¹⁰ M. S. OLIVER: *Mallorca durante la primera revolución*, I, 97, 117-121 (més informació sobre el clergat francès a Mallorca)

¹¹ *Elojio histórico del Ilustrísimo y Reverendísimo Señor D. Bernardo Nadal y Crespi obispo de Mallorca, socio de mérito de la Real Sociedad de Amigos del País, leida en la junta ordinaria que celebró el día 2 de enero de 1819*, Palma, 1819, 12.

¹² A. MAYORDOMO: "Iglesia, Religión y Estado en el reformismo pedagógico de la Ilustración española", *Revista de Educación*, 1988, 443-466.

¹³ A. TRUYOLS: *Sor Rosa Maria Parera y las Franciscanas de Manacor*, Mallorca 1922

¹⁴ N. PASCUAL: *Antonio Roig y su fundación de las Hermanas de la Caridad de San Vicente de Paul*, Palma de Mallorca 1960
Josep AMENGUAL: *Antoni Roig i Rexart. Peoner de la caritat i l'evangelització. Fundador de les Germanes de la Caritat*, Mallorca 1987.

el 1787, moment en el qual hi havia una població masculina religiosa de 1.037 integrants en els 31 convents de religiosos entre professors, novicis, seglars, lleics, donats i nins. El nombre de professors era de 634.

En quan a la vida religiosa masculina durant la segona meitat del XVIII s'ha de tenir present com elements més rellevants:

a) Les missions franciscanes a Amèrica, bàsicament a la segona meitat del segle XVIII, conjuntura en la qual hi destaquen Juníper Serra, Francesc Palou, Joan Crespí, Rafel Verger, Bonaventura Sitjar, Lluís Jaume, Miquel Pieras, Marià Payeras, Jeroni Boscana i Joan Bonaventura Bestard, entre altres.

b) Les escoles conventuals. Al començament del segle XIX, l'ensenyament elemental seguia en mans dels ordes religiosos, sobretot pel que fa a l'ensenyament de nins, però cada cop es posà més de manifest que no disposaven de mestres titulats segons els nous requisits que es requerien per a les escoles.

c) El paper pastoral d'aquests convents, sobretot en relació a la predicació i les missions populars. Antoni Roig instituí, a Felanitx, una missió popular cada set anys, que feien sobretot els Missioners de Sant Vicenç de Paül. Hi havia també missions conjunturals, com ara la que manà predicar Bernat Nadal als Caputxins, a Palma, amb motiu del temor a una infecció de peste el 1804. El trinitari Miquel Ferrer predicà a Sant Francesc el 25 de gener de 1800 i Bernat Nadal el va privar de predicar immediatament *por haber insultado sin oportunidad y con poca reflexión; pareció mal el sermón á todos en general y se alabó mucho la providencia del Prelado*.¹⁵

d) Les noves fundacions: durant el segle XVIII s'havien fundat l'Oratori de Sant Felip Neri (1712) i la Missió de Sant Vicenç de Paül (1736), es bastí el nou convent dels Caputxins intramurs (1755-1791) i la nova Cartoixa de Valldemossa, que va ser beneïda el 1812. Els membres de la Companyia de Jesús havien estat expulsats el 1767 i una quarantena de jesuïtes, integrants dels col·legis de Monti-Sion, Sant Martí i Pollença hagueren d'abandonar l'illa. El col·legi de Monti-Sion serví de seu a diferents institucions públiques locals i el de Sant Martí va ser cedit als Teatins. Per altra banda, els Canonges Regulars de Sant Antoni de Viana van ser abolits per Carles III, el 1788, i els sis antonians de Mallorca es secularitzaren el 1791.¹⁶ Encara el 1805 es va aprovar la fundació a Palma d'un establiment de l'Institut de San Camilo de Leis que no arribà a dur-se a terme.¹⁷

¹⁵ J. L. GARAU: "Anales de Mallorca. José Desbrull 1800 á 1833", *BSAL*, 1905, 134.

¹⁶ Macià TOMÀS SALVÀ: *El foc de Sant Antoni: medicina, història i societat*, El Tall, Mallorca 1996.

¹⁷ J. LLABRÉS BERNAL: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX*, Palma de Mallorca 1959, I, 90.

e) Els trastorns que sofrí la vida conventual: davant el perill de contagi de febre groga i el temor d'una invasió, el 1800, una part del convent de Sant Francesc va ser destinat a hospital reial i una altra al Regiment de Soria¹⁸. Així mateix, el 1802, hi hagué diversos aldarulls a diversos convents en el moment de l'elecció de superior provincial, la qual cosa provocà la intervenció de les autoritats civils (Sant Francesc, Sant Francesc de Paula)¹⁹. Però, sobretot, manca encara conèixer d'una forma més exhaustiva les conseqüències de les desamortitzacions i reformes impulsades pel reformisme regalista durant el regnat de Carles IV, tal i com ha indicat Maria Teresa Renom²⁰. Sens dubte aquestes mesures tingueren unes repercussions econòmiques, morals i ideològiques significatives en l'esdevenir de la vida conventual illenca. El malestar i les divergències ideològiques en el si de les institucions religioses covava ja al final del segle XVIII i augmentà encara més els primers anys del vuitcents. Recordem que durant el regnat de Carlos IV s'havien posat en pràctica les primeres desamortitzacions i s'havia demanat al clergat i als religiosos una contribució per plantar cara a les despeses de guerra. Aquella legislació regalista provocà resistències en els sectors més recalcitrants i entre els defensors dels privilegis eclesiàstics.²¹ Malauradament, la nostra historiografia a penes no ha incidit en aquesta problemàtica, sens dubte cabdal per entendre bona part de la divisió ideològica que es produí a partir de 1808.

Pel que fa a la vida religiosa femenina, els 13 monestirs de religioses comptaven amb una població de 597 dones entre professes, llegendes, nines, criades, donats, donades, criats i seglars. El nombre de professes era de 464. Hi havia també tres cases de beates (Artà, Lluçmajor i Manacor) amb 10 integrants (dues a Artà, quatre a Lluçmajor i quatre a Manacor).²² No es menester insistir en què el protagonisme de la vida religiosa masculina era absolut en aquella Església del final de l'Antic Règim.

Un Breu de Pio VI, de 7 d'agost 1787, autoritzava als bisbes per passar a visitar els convents i monestirs. Aquesta situació, detectada per Antoni Veny a la Casa de Sant Gaietà de Palma, el decenni de 1790, provocà que, el 1795, la comunitat es negàs a acceptar l'autoritat del bisbe sobre el capítol de la comunitat.²³ El 1804, el cardenal Luis M. de Borbón fou nomenat visitador dels regulars a tot el territori espanyol, emancipant l'Església espanyola de l'autoritat dels superiors generals (Butlla de Pius VII Inter Graviores curas, 15 de maig de 1804). Una de les manifestacions del clima jansenista i regalista que es vivia al voltant de l'Església a Espanya va tenir com a conseqüència el subtreure l'obediència dels ordes i congregacions religiosos, dels superiors generals, i passar a dependre de responsables

18 J. L. GARAU: "Anales de Mallorca ...", 167.

19 J. L. GARAU: "Anales de Mallorca ...", 257.

20 M. T. RENOM: *Miquel Ferrer Bauçà protagonista en la societat mallorquina*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, 126.

21 M. T. RENOM: *Miquel Ferrer Bauçà ...*, 337ss

22 Josep JUAN VIDAL: *El cens de Floridablanca*, 36

23 A. VENY BALLESTER: *La Real Casa de San Cayetano de Palma de Mallorca*, Regnum Dei, Roma 1971.

de l'Estat. Del Nunci depenia la visita i la ratificació dels superiors. Així mateix, el Consell de Castella prohibia rebre nous candidats i dugué a terme un primer intent de reforma dels ordes religiosos. No obstant el clima regalista, una reial ordre de 1800 *imponen las mas severas penas a los que defienden, apoyen o sigan las proposiciones publicadas en el Sínodo de Pistoya declaradas jansenistas por la Santidad Pio VI, cuya bula mandó S.M se observe con el mayor rigor en sus dominios, encargando mucho su cumplimiento á los Obispos, Prelados y al Tribunal de la Santa Inquisición.*²⁴

Església i il·lustració: iniciatives de modernització (ensenyament, acció social i pastoral).

a) Ensenyament.-

El Seminari Conciliar de Sant Pere, fundat el 1700, no tenia càtedres pròpies i els seminaristes cursaven la filosofia i la teologia a la Universitat Literària de Mallorca. El 1786 en aquell centre hi havia 14 col·legials i 28 pensionistes. La infraestructura humana d'aquella institució es completava amb un rector, un vicerector i set criats. El bisbat tenia cura també del Col·legi de Nostra Senyora de la Sapiència amb 10 col·legials, tres pensionistes i tres criats.²⁵ Per altra banda, l'Església controlava d'una forma exhaustiva tots els àmbits educatius de l'Antic Règim: l'ensenyament primari o elemental, mantenia les escoles de gramàtica, dirigia la Universitat Literària de Mallorca, ja que el rector era sempre un canonge, i era present d'una forma significativa en les noves iniciatives pedagògiques de la SEMAP. El bisbat, amb les seves aportacions econòmiques mantenia les tres escoles de primeres lletres de la SEMAP (Sant Feliu, Sindicat, la Llonja). A més, el bisbe Bernat Nadal impulsà una escola de primeres lletres, a Sóller, en la qual s'introduí el mètode de Pestalozzi (1802).²⁶ No obstant això, hom constata que la relació de l'Església mallorquina i l'educació popular en aquest període a penes no ha estat estudiada, i persisteixen encara visions genèriques i tòpiques. El bisbe Nadal ha gaudit d'un cert interès, però necessitaríem aprofundir els mecanismes de l'acció educativa dels eclesiàstics i religiosos, sobretot en el procés d'alfabetització i escolarització que es promogué a partir de l'esperit il·lustrat.

b) El problema social.-

Pel que fa a les institucions hospitalàries i assistencials, Mallorca comptava amb quatre hospitals a Palma (Hospital General, Hospital Reial, Hospital de Sant Antoni i Hospital de Sant Pere i Sant Bernat), tres hospitals forans (Felanitx, Manacor i Sineu) i l'Hospici o Casa de la Misericòrdia de Palma. Encara el 1798 es fundà la Reial Casa de Nins Expòsits, promoguda pel bisbe Bernat Nadal. El bisbe, a més, lluità (1800) perquè poguessin disposar de telers i ningú no els impedís treballar com pretenia prohibir el regent.²⁷ Així mateix, el 1804, es creà la Junta de Caritat,²⁸ amb la finalitat de donar suport

²⁴ J. L. GARAU: "Anales de Mallorca ...", 211

²⁵ J. L. GARAU: "Anales de Mallorca ...", 37.

²⁶ Francisca COMAS: "Los teatinos y su influencia en la introducción de los primeros métodos de renovación pedagógica en Mallorca a principios del siglo XIX", *Regnum Dei* 124 (1998) 247-267.

²⁷ J. L. GARAU: "Anales de Mallorca ...", 166.

²⁸ J. LLABRÉS BERNAL: *Noticias y relaciones históricas ...*, I, 83.

a les institucions públiques de beneficència, en la qual hi prengueren part canonges i rectors de Palma. No hi ha dubte que l'Església tengué una presència destacada en el terreny social, no només a nivell representatiu, sinó potenciant noves iniciatives.

No obstant això, els recursos destinats a la beneficència eren minsos i depenien, en gran part, de la caritat o de les rendes eclesiàstiques. Ja al començament del segle XIX, la societat mallorquina iniciava un procés de canvi, sobretot pel que fa al lleure i als costums públics. Tanmateix, fins i tot els balls de màscara que se celebraven a la Llonja només es justificaven en tant que actes organitzats en favor de la beneficència. Els balls anomenats *de pesseta* només eren tolerats en la mesura que tenien un sentit filantròpic i altruista.

En relació a les institucions educatives amb una perspectiva clarament social, a Palma hi havia la Casa de Nines Òrfenes i la Casa de Panedides de la Pietat (el 1786 hi havia una priora i quinze dones recluides), ambdues destinades a protegir i assilar nines i dones, el subjecte fràgil de la societat de l'Antic Règim.

Així mateix s'ha de tenir present la fundació de les Cases de Caritat, a instàncies, suposam, de la SEMAP i d'alguns eclesiàstics. El 1798, el rector Antoni Roig comunicava a la SEMAP la fundació d'una Casa de Caritat a Felanitx, demanava la protecció de la casa i materials (torns per filar cotó). El Marquès de Bellpuig i el secretari Josep Sanglada de Togores li contestaren el 7 de gener de 1799, amb la complaença *que excitan las obras de Caridad dirigidas con tino a la utilidad común*. Aquesta fundació és una *prueba convincente del conato con que se dedica a hacer que sus feligreses conozcan la verdadera caridad*.²⁹ La SEMAP premià memòries sobre l'organització i manteniment de Cases de Caridad *que fue la base de nuestros notables establecimientos provinciales sobre "el orden de caridad que debe observar el hombre en su última disposición testamentaria"*.³⁰ Caldria analitzar fins a quin punt aquesta inquietud il·lustrada tengué alguna incidència en l'inici de les Cases de Caritat, recordem que el capellà Pere n'havia fundada una a Manacor el 1797 i Antoni Roig en fundà una altra, amb unes característiques totalment diferents, a Felanitx el 1798.

Encara restaria saber amb més precisió la vinculació de l'Església amb món gremial, no sols en relació al vessant religiós de les confraries, sinó també en la vida quotidiana d'aquell model estamental i en la promoció de mutualitats. L'octubre de 1792, a les festes que se celebraren a Palma amb motiu de la beatificació de Sor Catalina Tomàs hi hagué una presència significativa dels gremis i confraries ciutadanes, amb senyeres i estendarts. Sabem, que al final del segle XVIII, en algunes parròquies de Palma es promogueren iniciatives de caràcter mutual, com ara la Societat de socors mutus de Sant Miquel o Concòrdia de Nostra Senyora de la Salut, fundada el 1796.³¹ Tot i que tradicionalment s'ha considerat que aquesta concòrdia era la primera d'aquest model que es creà a Mallorca, se sap

²⁹ Pere LLABRÉS: Treball inèdit sobre les Germanes de la Caritat.

³⁰ M. S. OLIVER: *Mallorca durante la primera revolución*, I, 64-65.

³¹ Jerónimo CASTAÑO LLULL: "Memoria sobre el origen, desarrollo y vicisitudes de la Concordia de Nuestra Señora de la Salud", *Certamen Público. La Inmaculada Concepción y Nuestra Señora de la Salud de Palma de Mallorca*, Llérida 1930, 149-162.

que ja al començament del decenni de 1790 a Palma m'hi havia d'altres, concretament els *concordants de la parròquia de Sant Jaume i els concordants de Sant Gaietà*.³²

No obstant aquestes iniciatives de caràcter social, abans de 1808, no hi havia, a Mallorca, una política de reclusió de pobres i miserables. Després foren recollits sistemàticament a l'hospici. Fins llavors l'Església atenia els pobres de forma indiscriminada, als convents, parròquies, i al palau episcopal. Arran del procés de reclusió, el bisbe Nadal tenia cura d'enviar almoines a l'hospici.³³

c) Pastoral.-

Pel que fa a la vida pastoral al final del segle XVIII,³⁴ sabem que Bernat Nadal promogué la predicació, l'explicació d'un punt de la doctrina cristiana, acabar amb els mals costums que persistien a les esglésies (Pasqua, el sermó de s'enganalla, etc), eliminar les supersticions vinculades al culte i la ignorància, i recomanà als rectors que es procurassin la col·laboració dels batles perquè durant els oficis no hi hagués obertes cases de joc ni tavernes. També recomanà més solemnitat en les primeres comunions dels infants, responsabilitzà els metges i rectors del combregar als malalts, censurà l'espectacle de senyores que rebien el sagrament amb els pits nus i promogué les Quaranta Hores dels darrers dies per contrarestar l'aflluència als balls de màscara, tant de moda.³⁵ No obstant això, coneixem pocs casos concrets sobre l'esperit pastoral del final del segle XVIII. En alguns casos, com ara amb l'arribada d'Antoni Roig a la parròquia de Felanitx, el 1790, feia esment a la necessitat de santificar el poble i d'augurar la major felicitat en el govern de la parròquia. Entre el clergat renovador creix la crítica envers la religiositat barroca, superficial i sostenidora de grans manifestacions externes, sumptuoses, però buides de contingut. Pregonen la necessitat d'una renovació interior que es manifesti en la pràctica de les virtuts, en especial de la caritat. Antoni Roig augmentà la devoció al Cor de Jesús.³⁶ Començà a celebrar la festa del Sagrat Cor després de l'Octava del Corpus i el novenari del Cor de Jesús els dies de Carnaval, i intensificà la predicació els diumenges (plenes de moralitat i en llenguatge popular) i la predicació de la quaresma.

La publicació del Catecisme de la Doctrina Cristiana, el 1801, va tenir un significat especial, sobretot pel que fa a la recuperació de la llengua i a la catequització. La confecció va ser encarregada a Antoni Evinent i Antoni Roig, rectors, respectivament de Lluçmajor i Felanitx.³⁷ D'aquella obra se'n feren quinze edicions entre 1813 i 1874 i esdevingué un dels elements essencials en el procés d'alfabetització i educació moral i religiosa del poble mallorquí. Recordem que la seva publicació, coincidí amb l'obligatorietat de l'ensenyament primari, bona part del qual, sobretot el femení, tenia el Catecisme com el text fonamental i

³² M. S. OLIVER: *Mallorca durante la primera revolución*, I,114.

³³ *Elojio histórico ...*, 15.

³⁴ Juan MUNTANER: *Elojio histórico del Ilmo. Sr. D. Bernardo Nadal*, Palma 1820.

³⁵ M. DURAN: *Bernat Nadal ...*, 17-21.

³⁶ Sobre aquesta devoció: Josep AMENGUAL: *Antoni Roig i Rexart ...*, 31-33.

LE BRUN: "Politica e spiritualità: la devozione al sacro cuore nell'epoca moderna", *Concilium*, 1971, 41-56.

Daniele MENOZZI: *La chiesa cattolica e la secolarizzazione*, Einaudi, Torino 1993.

³⁷ *Catecisme de la Doctrina Cristiana que per ús de la sehua Diocesis mana publicar el Ilm. Sr. D. Bernat Nadal, bisbe de Mallorca*, Palma 1801.

bàsic de l'ensenyament. No es pot deixar de banda que a través del catecisme es pretenia impulsar un catolicisme en el qual la devoció, arrelada en uns majors coneixements, potencià la millora d'uns costums socials encara amarats de rusticitat, barbàrie i superstició. Costums socials i religiositat són dos elements que no es poden separar amb facilitat en aquest context.

A banda d'això, Nadal promogué l'edificació de nous temples i erigí diverses vicaries (Biniali, Biniamar, Ses Salines,³⁸ Orient, Randa, Galilea, la Vileta, Pina),³⁹ tot coincidint amb una conjuntura de fort creixement demogràfic i de consolidació de nuclis de població nous. Així mateix tengué una cura especial per l'higiene en les esglésies i, poc temps després, en la creació dels cementeris fora dels temples i llocs de culte.

Església i il·lustració a Mallorca⁴⁰.

La relació del clergat il·lustrat i la Universitat: La Universitat: el 1801, conclou el bienni rectoral del degà i canonge Josep Montis i va ser elegit Joan Morell, també canonge. El 1803, va ser substituït pel canonge Miquel Serra Dameto. El pes de l'Església en la Universitat es constata en la censura de diverses càtedres, com ara amb motiu de la concessió de la càtedra d'escriptura, el 1804, en què es nomenà una comissió formada pels canonges Nicolau Lobo i Antoni Evinent, i el rector de Santa Eulàlia Joan Barceló. Es presentaren el P.Felip Puigserver, el doctor Suñer i el P.Miquel Ferrer. Elegiren el Dr. Suñer.⁴¹ Es constata que els sectors dominants eren partidaris dels corrents renovadors, llavors Puigserver i Ferrer ja haurien tengut problemes amb aquest sector, molt abans de les lluites de caràcter absolutista, sobretot a partir de 1808.

Clergues vinculats a la SEMAP: sobretot estaven vinculats a la societat alguns sectors de la èlite del clergat illenc. Així, entre els socis de la Societat es poden comptabilitzar 8 canonges (A.Bisquerra, Joan Dameto, Pasqual Descallar, Antoni Despuig, Pere Orlandis, Pere J. Puigdorfil, Pere Sart i Jaume Terrassa), un provissor (Cayetano Muñoz), 14 rectors de la Part Forana, el vicari general de Menorca (Antoni Roig), 4 superiors majors dels religiosos, i una sèrie de preveres (5) i seminaristes.

Religiosos il·lustrats: El convent dels caputxins comptava, al final del setcents, amb una biblioteca rellevant, un gabinet d'antiquitats,⁴² i un d'història natural. El caputxí Fra Miquel de Petra (1741-1803) ha estat considerat un dels representants de la il·lustració mallorquina. Vinculat a la SEMAP, impartí matemàtiques en una escola establerta per aquella societat i, posteriorment, proposat per la càtedra d'aquella especialitat anexas a la Universitat. Va ser professor de teologia i filosofia, però, sobretot, esdevingué un dels representants dels nous corrents experimentals i científics de l'època. El seu "Tratado de Matemáticas" contempla els vessants científic, històric i arquitectònic. Destacà pels seus

³⁸ Només aquests tres apareixen a: *Adición al elogio histórico del ilustrísimo señor D. Bernardo Nadal y Crespi obispo de Mallorca*, 1819

³⁹ *Elojio histórico ...*, 18

⁴⁰ Sebastià TRIAS MERCANT: "Les claus de la Il·lustració mallorquina", *Afers*, 30, 1998, 297-308.

⁴¹ J. L. GARAU: "Anales de Mallorca ...", 309.

⁴² Pedro DE MONTANER: "El desaparecido gabinete de antigüedades de los capuchinos de Mallorca", *Mayurqa*, 15, 1976, 199-208.

projectes de convents i esglésies: convent dels Caputxins, i algunes esglésies parroquials, com les de Lluçmajor i Consell.⁴³ Així mateix, el preposít de Sant Gaietà, P. Fulgencio Palet obrí una càtedra de matemàtiques (1805).⁴⁴ Palet, destacat regalista, que havia abandonat Mallorca el 1785 i estigué vinculat als grups jansenistes madrilenys, on residí, retornà a l'illa el 1804. La SEMAP protegí la seva escola i la dotà de material didàctic. Tanmateix, aquella experiència sols durà uns anys, ja que el 1807 sembla que es tancà.⁴⁵ Posteriorment, va ser comissionat per la SEMAP per anar a Madrid com alumne observador de l'Institut Pestalozzià, amb el projecte de fundar alguna escola després a Mallorca. La seva estada a Madrid degué ser breu i després no se coneix que es posàs en pràctica aquell mètode a Mallorca. Se sap, però, que a Sant Gaietà es formà llavors Nicolau Pons Umbert, un dels pedagogs més significatius dels primers decennis del segle XIX.

RESUM

Una visió sintètica de l'església mallorquina abans de la guerra de la Independència. L'autor analitza molts aspectes tals com la situació del clero secular i del regular, l'escolarització, els problemes socials i pastorals, etc. Destaca una especial atenció sobre les relacions mantingudes entre el clergat i la Il·lustració, així com certs contactes entre alguns membres de certes ordes religioses i la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País SEMAP.

ABSTRACT

A synthetical vision of the Majorcan Church before the War of Independence. The autor analyzes multifarious aspects such as the situation of the secular and regular clergy, schooling, social problems, pastorals, etc. Special attention is paid to the relationship between the Church and the Enlightenment, as well as to the contacts of some members of religious orders with the SEMAP (Majorcan Economical Society of *Amics del País*, i. d. Friends of the Country).

⁴³ Catalina CANTARELLAS: *La arquitectura mallorquina desde la Ilustración a la Restauración*, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma de Mallorca 1981, 151 ss.

Miquel LÓPEZ BONET: *Fra Miquel de Petra i la història dels Caputxins a Mallorca*, Ajuntament de Palma, 1992.

⁴⁴ J. LLABRÉS BERNAL: *Noticias y relaciones históricas ...*, I, 90.

⁴⁵ Francisca COMAS: "Los teatinos y su influencia...", 253.